

Kormány- és impériumváltások hatása Marosvásárhelyen – A város vezetése a husza- dik század első évtizedeiben

FODOR JÁNOS

Abstract. The Impact of Government and Regime Changes in Marosvásárhely – The City’s Leadership in the First Decades of the Twentieth Century. This study examines the consequences of the regime change in Marosvásárhely, with particular emphasis on the personnel changes and political processes that occurred. From this perspective, the events in Marosvásárhely, similar to typical narratives of regime changes in Transylvania, sought to avoid merely being swept along by the unfolding circumstances, despite their vulnerability. Consequently, prior to the collapse, the former elite of city leadership withdrew from politics, making way for second-tier groups, largely lacking political experience, which oversaw the regime change. The establishment of Romanian rule involved a complete turnover of personnel, while previous political leaders, including György Bernády, re-engaged in shaping political processes.

Keywords: regime change, Marosvásárhely, public administration, National Council

Jelen tanulmány a marosvásárhelyi impériumváltás eseménytörténetét vizsgálja annak előzménye és utótörténete szempontjából is, különös tekintettel a végbemenő személycserékre és politikai folyamatokra. Marosvásárhely 1616-tól szabad királyi, a kiegyezés időszakát követően, 1872 után pedig jogi-adminisztratív státusát tekintve törvényhatósági jogú város volt, a huszadik század első éveiben induló gazdasági fejlődés és politikai változások hatására székelyföldi mintavárossá fejlődött. Demográfiai adatait tekintve, amint az alábbi táblázatból egyértelműen kitűnik, a két világháború között Marosvásárhelyen megváltozott a magyar lakosság számaránya, azonban így is többséget képezett:¹

¹ Megjegyzés: az 1910-es statisztikák az anyanyelv szerinti számlálást tükrözik, az 1920–30-asok pedig nemzetiség szerintit. A táblázatokban csak a jelentősebb számú nemzetiségek vannak feltüntetve. Varga 2002.

Év	Lakosság összesen	Román	%	Magyar	%	Német	%	Zsidó	%
1910	25.517	1717	6,7	22.790	89,3	606	2,4	n.a.	n.a.
1920	30.988	3947	12,7	23.178	74,8	446	1,4	3246	10,5
1930	38.517	9795	25,4	22.387	58,1	632	1,6	4828	14,8

A vizsgált időszakban (1900–1914) Marosvásárhely polgármesterei Geréb Béla (1890–1901), dr. Bernády György (1902–1913), Hofbauer Aurél (1913–1915), Marthy Ferenc (1917–1919), Valer Ghibu (1919–1920) voltak.

Közülük Bernády György emelkedik ki, akit 1902. március 8-án a városi törvényhatósági közgyűlés „egyhangúan” választott polgármesterré.² Polgármesterségének részletes elemzésétől most eltekintünk. Tisztségét 1913-ig őrizte meg, amikor január 11-én városi főispán lett. Kinevezéséből Bernády felfele buktatását lehet sejteni, ugyanis továbbra is élvezte a kormányzat támogatását (1912 végén a Székelyföldi Iparfejlesztő Bizottság miniszteri biztosa lett), azonban valószínűsíthető, hogy a városfejlesztésre fordított költségek és kölcsönök, telekbotrányok és az 1912–13-ban pusztító árvíz csorbát ejthetett volna Bernády addig gondosan felépített tekintélyén. Bernády György személyének megkerülhetetlenségét jelzi, hogy bár politikai karrierjét függetlenségi párti képviselőként kezdte, a század elején (polgármesterségekor) szabadelvű nézeteket vallott, valamint a belpolitikai válságok alatt (pl. a darabontkormány kinevezésekor és működésekor) városfejlesztési szakpolitikusként viselkedett. 1910-ben, miután a Nemzeti Munkapárt alakított kormányt, Bernády György immár pártpolitikusként is hallatta hangját, részt vett a Nemzeti Munkapárt március 16-án megalakult helyi szervezetének rendezvényén, 1911 januárjában pedig a párt helyi elnökévé választották. Személyes kapcsolatai révén politikai akcióit igyekezett a nyilvánosság előtt saját javára fordítani. A polgármestersége alatt történt városrendezést már az adott korszakban neki tulajdonították, személye körül ebben az időszakban egyfajta kultusz alakult ki, amely a későbbiekben tovább fokozódott.³

A városi főispánok személye általában megegyezett az adott vármegyék élére ki-nevezett főispánokéval. Marosvásárhely kivétel volt, 1913-ban Bernády György csak a város főispánja lett, a megyei főispán Szász József volt. Míg a polgármesterek és a városi tanács kevésbé voltak kitéve az országos politikai változásoknak, a főispánok annál inkább.

² Az „egyhangú” minőséget az is indokolta, hogy mivel nem áll rendelkezésünkre a szavazást rögzítő jegyzőkönyv, csak egy arról készült kivonatból ismerjük, hogy Bernádynak nem volt ellenjelöltje. Az alpolgármester Oroszlány István volt. MmNL Personal Bernády György 2/1902. sz, 1–2. f.

³ Kultuszáról lásd György 2018.

Főispán	Hivatali idő
Ifj. Ugron Gábor	1906–1910
Erősdy Sándor	1910
Haller János	1910–1912
Bernády György	1913–1917
Inczédy–Joksman Nándor	1917–1918
Halász József	1918
Szenner József	1918
Ioan Vescan	1919–1920
Adrian Popescu	1920–1922

Marosvásárhely főispánjai

1900 és 1918 között Marosvásárhely két választókerületben megválasztott országgyűlési képviselői Bedőházi János, Sebess Dénes, Fenyvesi Soma, Székely Aladár és Désy Zoltán⁴ voltak. Azonban a parlamenti képviselőkről nem mondható el, hogy különösen befolyásolták volna a város vezetését, fejlődését. Aktivitásuk elemzése további kutatásokat igényel, azonban már most kijelenthető, hogy a magyar törvényhozásban is inkább a régió, mintsem a város érdekeit tartották szem előtt.⁵ Egy jellemző példa erre Sebess Dénes képviselő egyik kiadványa, amely a választási vita kapcsán ismertette álláspontját. Függetlenségi pártiként nyilvánvalóan saját pártja javaslatával értett egyet, az értelmi cenzus egy minősítő fokozatát javasolva a magyar írni és olvasni tudók számára, akik a földadó és a házbéradó minimum felével választói jogot nyertek volna (értelmi és vagyoni cenzus).⁶ Ez kimondottan az erdélyi nemzetiségek ellen irányuló javaslat volt, mivel a román lakosság száma meghaladta a magyarokét, valamint kezdett megjelenni közöttük egy új értelmiségi és kisbirtokos réteg – de ez Marosvásárhely esetében nem állt fenn. Javaslatát így egy végső esetben moderált szavazói jog kiterjesztésében merült ki, amely elsősorban az erdélyi régióban élő magyarság politikai szupremáciáját igyekezett megőrizni, de a marosvásárhelyi

⁴ Mikó Árpádra, Sándor Jánosra, Bedőházi Jánosra, Sebess Dénesre és Désy Zoltánra lásd Pál 2008: 217–219.

⁵ A tendenciát korábban Pál Judit is megemlítette: a kiegyezés utáni első országgyűlési választásokon az országgyűlési képviselők esetében nem lehet hatékony érdekképviseletről beszélni, inkább az egyéni érdekek, ambíciók érvényesültek, a politikusok megválasztásukat ugródeszkaként használták fel karrierjük további egyengetésére. Pál 2011: 356.

⁶ Sebess 1904: 16.

viszonyokat kevésbé érintette. Egyedüli, mondhatni rendkívüli kivételt Désy Zoltán esete jelentette, aki 1915-ben a frontharcokban részt vevőként hősi halált halt, így a város második választói kerületének megüresedett helyére ifj. Ugron Gábort, az egykori főispánt választották, Andrassy-párti programmal.⁷ Formailag ugyan, de ide tartoznának az 1919-es s 1920-as választások is, mivel még a trianoni békeszerződés aláírását (és ratifikálást) megelőzően tartották meg ezeket a román hadsereg által megszállt területeken, a Kormányzótanács közvetítésével. Jogharmonizációról itt nem beszélhetünk, illetve a választási körzeteket is némileg átalakították, ennek értelmében Maros-Torda vármegyében 8 képviselői (alsóházi) és 3 szenátusi (felsőházi) kerületet hoztak létre, így Marosvásárhely város 1 képviselőt és 1 szenátort küldhetett a román országgyűlésbe.⁸ Az 1919-es választáson Aurel Baciú Nemzeti Liberálistpárti ügyvéd ellenjelölt nélkül juthatott az alsóházba, míg a szenátusba Vasile Suciú görögkatolikus lelkész a Román Nemzeti Párt színeiben került megválasztásra. 1920-ban a város körzeti képviselőjévé Octavian Tăslăuanu lett megválasztva, míg a szenátusi jelöltek harcában a korábbi szenátor alulmaradt Ioan Harșia javára.⁹ A város politikai színezete olykor a megyétől, illetve a régiótól is különbözött, azonban ez különösebben nem volt befolyással a városi vezetésre.

Ahogy korábban említettük, elemzésünk különösen hosszan tartó polgármestersége és városi főispáni tisztségének betöltése kapcsán Bernády Györgyöt emeli ki a sorból. Bernády György 1864. április 10-én született a Szolnok-Doboka vármegyei Bethlen községben (amely ma Beszterce-Naszód megyében található). Orvos és gyógyszerész felmenői voltak. A Bernády család 1878 júliusa körül költözött Marosvásárhelyre. Tanulmányai befejeztével a gyógyszerértári teendők nem köthették le túlságosan Bernády György figyelmét, egyre fokozódó érdeklődése a közügyek iránt legalábbis erre utal. Politikai karrierjének fokozatos építését várospolitikai szinten kezdte: tagja volt a törvényhatóság több szakbizottságának, valamint számos városi egyletnek, majd a következő nagyobb lépést 1896-ban az országgyűlési képviselővé választása jelentette. 1901 januárjában lemondott országgyűlési képviselőségéről. Ekkor már megkapta Marosvásárhely főispánjától a városi rendőrfőkapitányi kinevezést, amelyre valójában nem tekintett komoly karrierlehetőségként, ez csupán egy ugródeszkának számított, amely a polgármesteri szék megszerzéséhez vezette. Polgármesteri tisztségét egészen 1902-től 1912 decemberéig töltötte be, amelyről azt követően mondott le, hogy kinevezték Marosvásárhely város főispánjává. Bernády azok közé a városfejlesztő és városépítő polgármesterek közé sorolható, mint amilyen a kortársai közül Éhen Gyula volt Szombathelyen, Kada Elek, majd Sándor István Kecskeméten, Zechmeister Károly

⁷ Székely Napló, 1915. augusztus 1.

⁸ Traian–Ilarie 2004: 15.

⁹ Traian–Ilarie 2004: 24–27.

Győrben, Bíró Károly Szabadkán, Bárczy István pedig Budapesten. A szorgalmazására épített, jórészt szecessziós stílusú munkák ma is meghatározzák Marosvásárhely központjának térszervezését, sajátos arculatát. Emellett pedig a polgármestersége alatt történő modernizációs folyamatok következtében lépett a város az infrastrukturális fejlődés útjára. Politikai tevékenységét az 1918 utáni időszakban is aktívan folytatta, életéről immár számos tanulmány és összefoglaló kötet készült.¹⁰

Ahogy az a fentebb közölt táblázatból is kitűnik, Marosvásárhely főispánja 1913–1917 között Bernády György korábbi polgármester volt. Bernády főispáni kinevezését sokan felfele buktatásnak vélték a gazdasági válság éveiben felhalmozott tetemes kölcsönök miatt. A kormány valós szándékát nem ismerjük ezzel kapcsolatban, az azonban beszédes, hogy Marosvásárhely polgármesterét „csupán” városi főispánná nevezték ki. Miközben az addigi gyakorlat szerint tulajdonképpen a megye élére kinevezett főispán volt Marosvásárhely kormánybiztosa is egy személyben, Marosvásárhelyen 1913-tól kezdődően a város ügyeiért felelős főispán Bernády volt, a megye élére pedig Szász József, Alsófehér vármegye addigi főispánja lett kinevezve. Az 1853-as születésű Szász Józsefet az erdélyi szórványvidék egyik erős Tisza-párti embereként tartották számon. Neki tulajdonították, hogy az 1910-es országgyűlési választásokon a koalíciós évek alatt elvesztett alvinci és magyarigeni választókerületeket visszaszerezte Iuliu Maniu és Alexandru Vaida-Voievodtól a magyar képviselőknek.¹¹ Bernády ugyanekkor a kereskedelemügyi minisztertől is megbízást kapott, aki 1912. december 31-től Székelyföld iparfejlesztési miniszteri biztosává nevezte őt ki. Így többretű feladata a kormány részéről a városon mégis átívelt a regionális hatáskörre. Ezért is érdekes, hogy a megyei főispáni tisztséggel mégsem bízta meg a kormány. Ez vélhetően a korábbi főispánnal való konfliktusa miatti büntetés lehetett. Bernády párthűsége megkérdőjelezhetetlen volt, azonban Erősdý Sándor¹² főispán városi tevékenységét az összes lehetséges eszközzel akadályozta. Emellett pedig az 1910-es országgyűlési képviselő-választások marosvásárhelyi körzeteinek megszervezése külön bonyodalmat jelentett Bernády és Erősdý konfliktusa miatt. Bernády nem volt hajlandó táviraton érintkezni a miniszterelnökkel, nehogy azt Erősdý ellenőrizze, ezért titkára volt megbízva a levelek kézbesítésével. Lényegében Bernády támogatásának köszönhető az ellenzéki (Kossuth-párti) Désy Zoltán a marosvásárhelyi második kerületben való megválasztását, mivel a kormánypárt nem állított ellenjelöltet, továbbá Bernády Désyt

¹⁰ Fodor 2017.

¹¹ Székely Napló, 1912. december 31.

¹² Erősdý Sándor korábban vármegyei főjegyző, majd vármegyei alispán, a kormány erős embereként tartották számon. Az 1905-ben kirobbant politikai válság idején az ún. „darabontkormány” azzal a megbízással küldte Maros-Torda vármegyébe, hogy letörje a nemzeti ellenállást. Személye emiatt nem volt népszerű, mi több Bernády nem értett egyet főispáni kinevezésével, így adódott kettőjük konfliktusa. Lásd: Fodor 2017: 85.

támogatta a Justh-párti kihívójával szemben.¹³ Ez azért is okozott bonyodalmat, mivel Bernády összefogott a megyei ellenzék vezetőivel (Désy és Bethlen), akik szintén konfliktusban álltak a munkapárti főispánnal. Végül Erődsy áthelyezésével megoldódott a konfliktus, azonban az eset közrejátszhatott abban, hogy Bernády csupán a városi kormánybiztosságot kapja. Sikeres és a város szempontjából fellendülést jelentő polgármesterségét követően hasonló elvárásokkal tekintettek főispáni tevékenységére is, kiegészítve a miniszteri biztosi hatáskörrel, amely regionális befolyást jelenthetett volna. S bár maga Bernády is hasonlóan ambiciózus tervekkel rendelkezett, mindez meghiúsult a világháború kitörésének eseménysorozatával. A világháború első szakasza viszonylag békésnek jellemezhető. Ennek végét az 1916 őszén bekövetkezett román betörés jelentette. A betörésig azok, akik nem vonultak harcolni, bár szűkösebb körülmények között, de a korábbi időszakhoz hasonlóan folytathatták a marosvásárhelyi mindennapjaikat. Bernády a segítségnyújtás, az utánpótlás, valamint az ellátás és kölcsönök szerzésével foglalkozott.

Románia 1916. augusztus 27-én hadat üzent a Monarchiának. Az erdélyi területeken kisebb pánikot okozott a román hadsereg augusztus 27-i határátlépése, a nagyszebeni katonai parancsnokság elkésve, augusztus 25-én adta ki a veszélyeztetett területek kiürítésére vonatkozó parancsot. A kiürítés általában olyan katonai javakra vonatkozott, mint: katonai parancsnokságok, intézetek, javak, beleértve a hadiszolgáltatás alatt álló üzemeket, a vasúti infrastruktúra, ideértve a keskenyvágányú vasutakat stb. A polgári lakosságra nem vonatkozott a kiürítési parancs, de azok, akik a lakhelyükről távozni akartak, ebben a hadsereg nem akadályozhatta meg őket. A polgári lakosságot a tervezetek szerint a szomszédos megyékbe kellett átköltöztetni: a Csík megyéből érkező menekülteket Maros-Torda vármegyébe és Marosvásárhelyre irányították.¹⁴ A hivatalok, bankok értéktárgyaikat, irataikat, a magánosok ingóságai legértékesebb részét menteni igyekeztek. A budapesti székhellyel rendelkező Agrárbank marosvásárhelyi fiókvállalata például szeptember másodikán elszállította széfjeiből a legfontosabb értékeket, letéteket.¹⁵ A menekültáradat fogadása és különösen a háborúnak ez a szakasza Bernády számára is új kihívásokat jelentett. *„Jött azután az 1916-os év őszén a nagy felfordulás, a keleti vármegyék lakosságának menekülése. A gondjaimra bízott város és polgárság vagyonának megóvása, a menekülők ezreinek segítése, ellátása, a teljes felbomlásnak indult rend és fegyelem fenntartása érdekében – bár rendkívül súlyos viszonyok között – nem hagytam el hivatali állásom székhelyét, s minden idegszálam megfeszítve megtettem mindazt, amit ember testvéreiért megtehet”* – írta

¹³ Az esetre 1913-ban derült fény, a Pester Lloyd kiszivárogtatása nyomán. Az ügy kapcsán több politikai vezető is nyilatkozott, a Budapesti Hírlap Bernádyval közölt interjút, melyben beismerte az eseményt. Budapesti Hírlap, 1913. április 24.

¹⁴ Fodor 2017a: 49–62.

¹⁵ Székely Napló, 1916. szeptember 3.

Bernády.¹⁶ A harcok nem érték el a város határát, a román támadás Nyárádmagyarosnál megtorpant, illetve a legkritikusabb állapotok az október eleji bekecsi összecsapások nyomán voltak, melyeket követően bebizonyosodott, hogy Marosvásárhely nem lesz hadszíntér. A szövetséges hadvezetőségek a románok elleni hadműveletekre szánt erőket a különböző hadszínterekről csoportosították át, amelyek egymás után érkeztek meg Erdélybe a Maros vonalára. Ezek két csoportra voltak osztva: az északkeleti csoport és a délnyugati csoport. Marosvásárhelyre az északkeleti csoportba tartozó 89. német tartalék gyaloghadosztály volt beosztva. A hadosztály szeptember 28-án már elhagyta a várost, ugyanis Régen környékére csoportosították át, ahol oldalba támadva a román haderőket, elfoglalták a Szászhalomtól keletre levő magaslatokat. A felmentő hadműveletek mindössze 14 napig tartottak, a román hadsereg a visszavonulás miatt október 13-án már ugyanott állt, ahol augusztus 27-én megkezdte a támadást. A harcok alatt Marosvásárhelyen Bernádynak a menekültek ellátása mellett a lakosság nyugalmaról is gondoskodnia kellett. *„Az elterjedt különféle rémhírek valótlanok, a közönség jól teszi, ha legmesszemenőbb óvatossággal fogadja a kósza híreket és nem ülve fel azoknak, – nyugalmit megőrzi. Bárkinek a város polgárai közül bárminő felvilágosításra, tanácsra van szüksége, éjjel-nappal rendelkezésére állok, ajtóm mindenki előtt nyitva áll!”* – üzenté Bernády a város lakosságának.¹⁷ Ugyanis több alkalommal felmerült a város kiürítése, azonban erre az említett hadműveletek sikerei miatt nem került sor. Bernády minden eshetőségre felkészülve intézkedett a város műkincseinek, a Kultúrpalota és a Teleki Téka kultúrértékeinek a kimenekítéséről.¹⁸ Emellett a református egyház művészeti és történeti értékeit, valamint a pénzüintézetek pénzkészletét is előzetesen kimenekítette.

Kilátásba helyezte az ipari szakiskola és az iparmúzeum gyűjteményének a kimenekítését is, viszont erre már nem került sor. A város kimenekített műkincsei pedig a betörés visszaverését követően visszajutottak. Bernády a román betörést követő időszakban teljes mértékben a hivatalába költözött, hírlapi jelentések szerint irodájában aludt, *„ha ugyan alvásnak lehet nevezni azt a szakadatlan munka után ruhástól való pihenőt”*. Azokban a hónapokban anekdotaszerűen terjedt el a székely menekültek között az a megállapítás, miszerint *„ha bajban vagy, s nem tudsz bajodon segíteni, menj el Bernády főispánhoz–, ha ő nem segíthet meg, akkor már nem segít rajtad senki sem”*.¹⁹ Valóban rengeteg menekült kereste fel ügyes-bajos dolgával a főispánt. Szeptember folyamán nagyjából tízezer menekült tartózkodott a városban állandó jelleggel. Szeptember 4-én Bánffy Miklós Bernády Györgynek jelentést küldött. Jelentése tartalma abból állt, hogy Gyergyóból még mindig érkeznek a menekülők: a Marosvásárhelyre induló sor eleje Backamadarasig ér, kilométerenként ötven szekeret

¹⁶ Nagy 2007: 42.

¹⁷ Székely Napló, 1916. augusztus 31.

¹⁸ Székely Napló, 1916. szeptember 16.

¹⁹ Székely Ellenzék, 1916. november 11.

számolva. Ez mintegy 40 kilométert tett ki, és már 20 km-re megközelítette Maros-Torda megye székhelyét, Marosvásárhelyt. A szekerek mellett sokan gyalog mentek. A jelentés a gyermekek számát 20 ezerre teszi, és megemlíti azt is, hogy az elcsigázottság miatt elég sokan elhunytak útközben az idősebbek és a gyerekek közül.²⁰

Ellátásuk, de mielőbbi továbbirányításuk feladata hárult Bernádyra. Naponta ellenőrizte a menekültek szálláshelyét, konyháját és ellátását. A nem vonattal menekülők tömege már az első órákban ellepte a nyugati, északnyugati irányú utakat. Az emberek természetesen minél több ingóságukat szerették volna magukkal vinni, háziállataikat is értve ezalatt, melyek csak nehezítették a menekülést, még nagyobb torlódást okoztak az utakon. A szekeres és gyalogkaravánok meg-megálltak egy-egy falu vagy város határán, s mint a vándorló nomádok, hol a maguk készletéből, hol könyöradományból éltek. A továbbiakban a jószág ellátása is nagy nehézségeket okozott, így nagyon sokan kényszerültek útjuk során jóval áron alul eltékozolni takarmány nélkül maradt állataikat, főként a vonattal továbbutazók. A menekülők ellátása mellett további feladatot jelentett az október 28-tól megkezdődő visszatelepítés. Ugyanis nagyon sok menekült a veszély elhárultával visszafordult, hogy a téli időszak beállta előtt hazatérhessen, így legtöbbjük ismét tranzitónává alakította Marosvásárhelyt.

A menekültek ételmezéséhez a város számos pontján kényszerkonyhákat állítottak fel, amelyek naponta akár 12.000 főt is ételmeztek. Emellett megalakult a kincstári vásárló bizottság, amely a menekültek javait vásárolta fel, általában nyomott áron. Ez nyilvánvalóan a helyi spekulánsoknak kedvezett, melyek tevékenységét Bernády igyekezett megfékezni. A belügyminisztériumi felterjesztésében a román betörés előtti egységes árak bevezetését ajánlotta, a visszaéléseket azonban nem sikerült megfékezni. A visszaélők nagyrészt a felvásárló katonatisztek voltak, akik a nagy mennyiségre való hivatkozással szemre értékelték az állatokat, s jóval áron alul fizették ki azokat.²¹ A menekültek kiszolgáltatottságáról több jelentést írt Bernády a belügyminiszternek, hozzátéve azt is, hogy a fel nem vásárolt állatokat (amelyeket a törvényhatóság legelőin helyeztek el) a fokozódó nehézségek miatt nem tudják megmenteni. A helyzet több konfliktust váltott ki: egy 1200 fős háromszéki szarvasmarha-állományt a katonák önkényesen Marosvásárhelyre hajtottak a hadi állatátvevő bizottsághoz.²²

A felvásárlóbizottság munkáját Bánffy Miklós ellenőrizte, aki meg volt elégedve Bernády intézkedéseivel. Hasonlóan vélekedett Salvator főherceg is, aki a menekültek látogatását és a város egészségügyi létesítményeit ellenőrizte. Korábban, 1916. március 20-án a főherceg Bernádyt a katonai egészségügy körül tett erőfeszítése miatt

²⁰ Fodor 2017a: 55.

²¹ Pál–Antal 2003: 216.

²² Pál–Antal 2003: 217.

a vöröskereszt tiszti díszjelvényével tüntette ki.²³ A kitüntetést a városi Vöröskereszt Egylet támogatásáért kapta. Az egylet a városháza mögötti közigazgatási tanfolyam épületében működött, először kiegészítő kórházként. A folyamatosan bővülő kórházban 1914 szeptembere és 1915 februárja között összesen 580 frontról érkezett sebesült katonát láttak el. Az egylet ápolói tanfolyamát többek között Bernády nevelt lánya, Margit is elvégezte. 1917-ben az országos Vöröskereszt Egylet is elismerő oklevelet állított ki a főispán részére.²⁴ Bernádynak ugyanekkor, 1917. április 23-án „a háború alatt teljesített különösen buzgó és eredményes közhivatali működésének elismeréséért” a király a II. osztályú polgári hadi érdemkeresztet adományozta. A kitüntetések mellett érdemes arról is megemlékezni, hogy a fentebb említett gazdasági jellegű visszaélések miatt (állatállomány áron aluli bevétele, sikkasztások) a két világháború közötti időszakban Bernádyt tették felelőssé egyes székelyföldi vezetők. 1925-ben magyarázó jellegű cikkben számolt be az eseményekről, lényegi következménye azonban nem volt az ügynek, leginkább későbbi politikai életére volt kihatással.²⁵ Az 1916-os tevékenysége azonban minden bizonnyal ahhoz is hozzájárult, hogy a hatalmas menekültáradat kezelésében nem történtek nagyobb katasztrófák.

Bernády főispáni tevékenysége 1917 júniusában ért véget, nem sokkal a Tisza-kormány bukását követően. Bernády két alkalommal kérte Sándor János belügyminiszter megerősítését főispáni megbízását illetőleg. Először 1916. június 5-én kérdezett rá a belügyminiszternél, második alkalommal pedig 1917 májusában. Mindkét alkalommal megerősítette a kormány pozíciójában, ennek ellenére Bernády hangsúlyozta, hogy amennyiben nem támogatják, állásához nem ragaszkodik. Lemondásával megvárta a Tisza-kormány bukását. 1917. június 23-án búcsúzott a törvényhatósági bizottság tagjaitól, távozását immár Ugron Gábor, az Esterházy-kormány belügyminisztere hagyta jóvá június 27-én,²⁶ a városi törvényhatósági bizottság a július 30-án tartott rendkívüli gyűlésen vette tudomásul. Ugyanazon alkalommal iktatták be az új városi és megyei főispánt.²⁷ Jelképes szakítás volt a korábbi rendszerrel, hogy ismét egyesítették a vármegyei és városi főispáni funkciót. Az új főispán a katonaság kötelékéből érkezett, korábbi politikai tapasztalata nem volt. A gyulafehérvári születésű Incédy-Joksmann Nándor emellett Ugron Gábor közeli rokona volt, így egy kormányzathoz hű bizalmi ember került a városi és megyei közigazgatás élére.²⁸ Az Esterházy-kormány tevékenységét és az új főispán kinevezését Bernády későbbi röpirataiban többször bírálta.

²³ A díszjelvényt nem kézbesítették, mivel az abból származó adományt segélyezésre fordították. MmML D. X. 20. doboz.

²⁴ MmML D. X. 17. doboz.

²⁵ Ellenzék, 1925. január 11.

²⁶ Belügyi Közlöny, 1917. 30.sz, 980.

²⁷ MmNL Primăria Tg. Mureș Consiliul muncipiului Tg. Mureș 97/1917, 109–132. f.

²⁸ Székely Napló, 1917. július 12.

Nem sok időt töltve tétlenül a Zabolai Faipari Részvénytársaság igazgatósági tagjaként tevékenykedett, annak ügyvezetésével foglalkozott. A Mikes-féle erdővállalat már a világháború idején foglalkozott fakereskedéssel. Fő felvásárlói a romániai gazdasági és politikai elit érdekeltségébe tartozó vállalatok voltak, akikkel szintén Bernády üzleltelt. Emiatt gyakori útjai voltak Bukarestbe, ahol személyes kapcsolatokat alakított ki a Román Királyság főbb kormányzati embereivel. Kapcsolathálója olyan személyekből épült fel, mint néhány későbbi miniszterelnök: Alexandru Averescu, Marghiloman, Take Ionescu, Octavian Goga, Iuliu Maniu, valamint Văitoianu. Ezen kapcsolatok igencsak hasznosnak bizonyultak a két világháború közötti időszakban.²⁹

1915-ben Marosvásárhely polgármestere, Hofbauer Aurél kérte nyugalmazását. A városvezetői tisztség mintegy két évig betöltetlen maradt, de facto ez időben a város ügyvitelét Bernády György látta el, Nagy Imre helyettes polgármester segítségével. Hofbauer helyére, végül Bernády (és a kormány) lemondását követően az új főispán és a belügyminiszter (Ugron Gábor) sürgetésére a városi törvényhatóság a város addigi aljegyzőjét, dr. Marthy Ferencet nevezte ki.³⁰ Marthy Ferenc maga mellett tartotta alpolgármesterként Nagy Imrét korábbi közigazgatási tapasztalatára hivatkozva. Összességében elmondható, hogy sem Hofbauer, sem Marthy nem rendelkezett érdemi mozgástérrel a városvezetés élén a rendkívüli idők miatt. Ugyanakkor Bernády kiemelt időszakát követően nem is tudhattak hasonló modorban működni, így leginkább passzív szemlélői, olykor végrehajtói voltak az impériumváltás és az azt követő időszak eseményeinek.

A marosvásárhelyi impériumváltás eseménysorát a román hatalomátvételt megelőzően, illetve röviddel azután is a helyi Nemzeti Tanács megalakulása befolyásolta. 1918. október 17-én Tisza István a magyarországi parlamentben bevégzett tényként közölte, hogy „a háborút elvesztettük”. A monarchia november 3-án kötötte meg a fegyverszünetet Padovában, valamint november 13-án a magyar kormány aláírta a belgrádi katonai konvenciót, amely kiegészítésként a fegyverszünethez, többek között meghatározta azon demarkációs vonalakat, amelyekre a fegyveres erőket vissza kellett vonni. Ez a tulajdonképpeni fegyveres konfliktus végét jelentette, így az országban zajló politikai eseményekre koncentráldott a közvélemény figyelme. Október 23-án megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelyet a Károlyi-párton kívül a szociáldemokraták és a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisok alkottak. Ez az őszirózsás forradalom után a kormány egy olyan nem hivatalos szerve volt, amely végeredményben közvetve irányította az ország többi részén létrejött nemzeti tanácsokat. A vidéki nemzeti tanácsok budapesti utasításra jöttek létre, hatáskörük általában városi vagy községi tanácsok hatásköreit pótolta vagy egészítette ki. Turnowsky Sándor ügyvéd, aki a budapesti tanulmányai alkalmával került kapcsolatba a Galilei-körrel

²⁹ Fodor 2017: 127–128.

³⁰ Sebestyén 2010: 217.

(melynek alelnöke is volt), 1918-ban szabadságot kért katonai szolgálatából, ahova később nem tért vissza.³¹ A városi tanács tagja volt, 1918 folyamán több alkalommal utazott Budapestre, ahol a Jászi Oszkár vezette Radikális Polgári Párt helyiségében tartotta a kapcsolatot az ekkor illegalitásban levő galileistákkal, politikai meggyőződését pedig több alakommal igyekezett érvényesíteni a városi tanácsban, sikertelenül. Utasítást kapott Jászitól, hogy alakítsa meg a Radikális Párt marosvásárhelyi szervezetét. Turnowsky meghirdette október 27-re a Radikális Párt alakuló gyűlését, személyes meghívót küldve mintegy 50 személynek, akik szerinte politikailag hasonló nézeteket vallottak. Az alakuló ülésen 37-en vettek részt, elsősorban értelmiségiek (tanárok, orvosok, mérnökök), túlnyomórészt azon kispolgárok, akik nem kaptak szerepet a városi politikában, nem voltak a tanács tagjai.³² Ebből a kategorizálásból csupán Hofbauer Aurél nyugalmazott polgármester lógott ki, aki valószínűleg politikai haszonszerzésből vállalt szerepet (azelőtt ugyanis nemzeti munkapárti nézeteket vallott), aminek olyan vetülete is lehetett, hogy a városi tanács ne maradjon ki egy lehetséges politikai szervezkedésből, valamint erről érdemben legyen informálva, és így ellenőrizhesse azt. A gyűlésen mondott beszédében Hofbauer erre tesz utalást: „*be kell állni az új erőtényezők sorába*”, valamint a titkos és egyenlő szavazójog, a gyülekezési jog és a sajtócenzúra megszüntetése mellett foglalt állást.³³ Turnowsky, aki az ideológiai szervezője és közvetítője volt az eseménynek, ismertette a párt programját, miután a gyűlés Hofbauer Aurélt elnöknek, Farkas Róbertet, majd lemondása után Révész Bélát alelnöknek, Turnowskyt titkárnak és Molter Károlyt jegyzőnek választotta meg.³⁴ A gyűlés után táviratilag üdvözölték a budapesti Nemzeti Tanácsot, válaszul azt az utasítást kapták október 30-án, hogy a helyi Károlyi Párttal és a szociáldemokratákkal alakítsák meg a marosvásárhelyi Nemzeti Tanácsot. Turnowsky először a Károlyi Párt megalapításán dolgozott, és felkereste Petri Zsigmond mészáros, valamint Kovács Elek lapszerkesztőt, akik támogatták az ügyet.³⁵ Végeredményben Petri Zsigmond pártelnök és Kovács Elek titkár hívta össze és szervezte meg az említett két másik városi párttal azt a népgyűlést, melynek keretében október 31-én megalakult a magyar Nemzeti Tanács.³⁶ A tagság főként a városi kispolgárság képviselőiből állt, akik kiszorították a korábban aktívan politizáló vidéki arisztokráciát és befolyásos tagjaikat, valamint a polgári demokratikus átalakulást ellenző városi tanács tagjait. A Marosvásárhelyi Nemzeti Tanács elnökének Antalfy Endre orientalista kollégiumi tanárt választották.³⁷ Alelnökök

³¹ MmNL Turnowsky Sándor, dos. VI./1, 6. f.

³² Teljes lista: Tükör, 1918. október 29. 2.

³³ Uo.

³⁴ MmNL Personal Turnowsky Sándor, dos. VI./1, 6. f.

³⁵ Uo.

³⁶ Ellenőr, 1918. október 30.

³⁷ Antalfy visszaemlékezése: MmNL Personal Antalfy Endre, 53, 15. f.

a szervező pártok vezetői voltak: Kovács Elek és Csetri János, a titkár Turnowsky Sándor, a jegyzők Simó Géza és Molter Károly tanárok, valamint a vagyonőr Halász József szocialista meggyőződésű bankigazgató.³⁸ A szervezet meglepetéselemét Antalffy Endre orientalista, kollégiumi tanár színre lépése jelentette, aki korábban szintén nem volt komoly politikai tényező. Előmenetelét a véletlen helyzet adta, mintsem a tudatos készülődés: a Nemzeti Tanács alakuló népgyűlésén Hofbauer Aurél személyét kifogásolta, annak beszédét megszakítva, amit a népgyűlés ovációval fogadott, akkora népszerűséget adva neki, hogy a tanács elnöki pozíciójába választották. Így Hofbauer számításai nem jöttek be, gyakorlatilag kisodródott a politikai eseményekből, ebből a szempontból élete végéig mellőzötté vált.³⁹

A belgrádi fegyverszüneti megállapodás értelmében Marosvásárhely is a szövetségesek által megszállandó területekhez tartozott. Erről a helyi sajtó is beszámolt, ahogyan a román csapatok előrenyomulásáról is, a városi közvélemény egy része a november 28-i Székely Nemzeti Tanács gyűlésétől remélte a megoldást. Bethlen István ösztönzésére november 19-én Marosvásárhelyen megalakult egy bizottság, mely feladatát az Erdélyi Székely Nemzeti Tanács megalakításának előkészítésében, továbbá egy november 28-ra Marosvásárhelyre meghirdetett „székely nemzetgyűlés” megszervezésében jelölte meg. Az előkészítő bizottságban, amelynek elnöke Bódó Sándor vásárhelyi főügyész lett, egyetlen régi vezető erdélyi politikus sem foglalt helyet, s Bethlen sem volt tagja. A háttérben azonban kétségkívül ő, illetve ők álltak.⁴⁰ A vásárhelyi baloldal attól tartott, hogy az Erdélyi Székely Nemzeti Tanács döntően konzervatív-nacionalista politikusokból fog megalakulni. Antalffy Endre november 21-én ezért arra kérte Jászit, hogy akadályozza meg a nagygyűlés megtartását, illetve lépjen közbe elhalasztásáért. Noha Jászi, majd – fenntartásokkal ugyan, de – Apáthy István és szociáldemokrata helyettese, Vincze Sándor is a mozgalom támogatására szólította fel a Munkástanácsot és a Nemzeti Tanácsot, a marosvásárhelyi baloldal – részben elvi, részben hatalmi okokból – továbbra is támadta az előkészítő bizottságot, valamint a háttérben álló Bethlent és a budapesti Székely Nemzeti Tanácsot. A helyi hatalmi harc Bethlen, Ugrón és társaik visszavonulásával végződött. Az előkészítő bizottság november 24-én feloszlatta magát, így a gyűlés szervezése a Marosvásárhelyi Nemzeti Tanácsra hárult, amelynek végeredményben inkább szimbolikus jelentősége volt, akárcsak a kolozsvári, 1918. december 22-i nagygyűlés esetében (mindkét esetben a román megszálló hadsereg napokra rá vonult be a városba).⁴¹ Utóbbihoz képest a marosvásárhelyi nagygyűlés szinte teljes mértékben kudarc volt, a néhány ezer főnyi

³⁸ Fodor 2016: 156.

³⁹ A korabeli sajtó kevésbé említi a vitát, inkább a visszaemlékezések emelik ki, ahol Antalffy a volt polgármester beszédét, illetve személyét kifogásolta. MmNL Personal Turnowsky Sándor, dos. VI./1, 9. f.

⁴⁰ Romsics 2020: 14.

⁴¹ Fodor 2016: 160.

résztevő lényegében helyeselte a kormány „wilsonizmuson alapuló” nemzetiségi politikáját és az integritáshoz való ragaszkodást, s az „erről való eltérést” elutasította. Az itt megszövegezett kiáltvány, amely A világ népeihez címet kapta, ugyancsak Jászi alapelképzeléseinek szellemében fogant. Arra hivatkozva, hogy egy ország lakosságának 15-16%-a nem követelheti területének mintegy 35%-át, s hogy az erdélyi, bánági és partiumi magyar és német lakossággal szemben a románság kisebbséget képez, a kiáltvány mind Erdély katonai megszállását, mind tervezett elcsatolását jogtalanak és a wilsonizmussal összeegyeztethetetlennek nevezte. A kiáltvány később angol és francia fordításban is megjelent, külföldön terjesztették.⁴²

Ahogy a nagygyűlés érdemi eredményt nem hozott, Antalfy számára világossá vált, hogy Szászrégen után Marosvásárhelyre is hamarosan bevonul a román hadsereg, amit a városi polgárság számára is nyilvánossá tett. Erre már november 29-én történt egy szerény utalás a városi sajtóban a polgármester által, hogy nála jelentkezhetsz, aki hajlandó elszállásolni a megszálló csapatok tisztjeit.⁴³ Közvetlenül a megszállás előtti, valamint az azt követő napokban az összes városban működő sajtóorgánum különféle információkat szolgáltatott a lakosság nyugalmanak megőrzése céljából: ismertették a román csapatok szászrégeni bevonulását, annak problémamentességét, valamint a román parancsnokokról pozitív képet alkottak. Emellett ismertették a megszállás idejére vonatkozó teendőket, kiemelve „*hogy ne hősködjék senki, ok nélkül ne csináljon bajt*”,⁴⁴ és hogy „*a román járőrökre, katonákra megjegyzést ne tegyenek, azokkal ne gúnyolódjanak, mert nagyon kellemetlen következményekkel járhat*”.⁴⁵ Továbbá azzal is próbálták a köznyugalom megőrzését fenntartani, hogy a megszállást ideiglenes, pár hónapos állapotként képzelték el.⁴⁶ December 2-án, dél körül a város Szászrégen felőli irányából a román és magyar nemzetőrség és a városi vezetőség fogadta az előőrsoket, ezzel megkezdődött Marosvásárhely katonai megszállása. A megyeházra a magyar zászló mellé felkerült a román zászló is az okkupáció felségjeleként. Akárcsak Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában vagy később Kolozsváron, a lakosság Marosvásárhelyen sem tanúsított ellenállást. Egyetlen incidensként annyit említett a sajtó, hogy a bevonuláskor Mihály Vajda Nagy Romániáját emlegető plakátokat osztottak, aminek ügyében „*a Nemzeti Tanács az illetékes helyen fog eljárni*”.⁴⁷

December első napjaiban a megszállás nem befolyásolta jelentősen a város addigi életvitelét, csupán a zárórakat határozták meg, és a rend fenntartását közös (román és

⁴² Romsics 2020: 15.

⁴³ Ellenőr 1918. november 29.

⁴⁴ Ellenőr 1918. december 4.

⁴⁵ Ellenőr 1918. december 6.

⁴⁶ „...sokáig ez az állapot nem tarthat. Néhány hónapig kell csak elszenvadnunk a háborúkövetkezményeit...” Székely Napló, 1918. december 3.

⁴⁷ Székely Napló, 1918. december 5.

magyar) erőkkkel látták el. A megszálló csapatok vezetője, Mosoiu tábornok, december 5-én érkezett a városba. Az első intézkedésük a magyar nemzetőrség leszerelése volt.⁴⁸ A budapesti kormánnyal való kapcsolattartást fokozatosan nehezítették, először a levélcenzúra bevezetésével, majd a táviratozás tilalmával, amit a magyarországi lapok feltartása követett. Kezdetben csak cenzúrázták a lapokat, később azonban teljesen visszatartották őket. A hírzárlatot a helyi lapok szerkesztősegei ideiglenesen úgy próbálták áthidalni, hogy egymást felváltva biztosították a megjelenésüket, így minden napra tájékoztatást adtak. Ez az állapot körülbelül egy hétig tartott. Ezenkívül a román hatóságok bevezették a városból való kiutazási tilalmat azzal az indokkal, hogy így megakadályozzák a tisztviselők menekülését. Ez a döntés megnehezítette azoknak a városiaknak a dolgát, akik a kolozsvári magyar nagygyűlésre szerettek volna eljutni december 22-én.

A román államhatalmat képviselő hadseregi parancsnokság a kommunikáció megszakításával készítette elő a közigazgatás román átvételét: a magántelevonó-hálózatot teljesen lekapcsolták, a cenzúra és az utazási tilalom pedig a megyére is kiterjedt. A december 2-től működő, nagyszabású székhelyű Kormányzótanács Marosvásárhelyen és Maros-Torda vármegyében a közigazgatás átvételét az egész Erdélyre kiterjedő hatalomátvétel részeként valósította meg.⁴⁹ Maros-Torda vármegyében Ioan Vescan tekei ügyvédet nevezték ki prefektusnak, aki január 11-én Stefan Russu ortodox esperes kíséretében vette át a hivatalát. A magyar kormányzatot képviselő főispán, Szenner József budapesti útja miatt nem volt jelen, így Köllő Ignác főispánhelyettessel folytak a tárgyalások az átvételről. Az új román prefektus kijelentette, hogy a magyar tisztviselőket is átveszik az impériummal, és ha leteszik a hűségesküt, nem bocsátják el őket. Ugyanezen a napon a román bizottság elfoglalta az állami adóhatóságot, lefoglalta a pénztárban lévő összeget, és felfüggesztette a kifizetéseket.

A városházát január 24-én foglalta el a prefektus, de az átvétel nem zajlott zökkenőmentesen: Halász József városi főispán a belgrádi fegyverszüneti egyezményre hivatkozva megtagadta a hivatal átadását, és Nagy Imre polgármester-helyettessel külön jegyzőkönyvet vett fel. Vescan csak a saját átvételei jegyzőkönyvét írta alá, közölte Halással, hogy maradhatott volna, ha vállalja a Kormányzótanács általi kinevezést, és hűségesküt tett a városi közigazgatás érintetlenségére, mivel nem kíván a városi ügyekkel foglalkozni (hivatalosan azonban erre kényszerült). A többi helyi közigazgatási hivatal átvétele után a Kormányzótanács a prefektussal egyetértésben hajtotta végre a kinevezéseket. 1919. január 26-án a szabasi román Kormányzótanács feloszlatta a vármegyei, községi és más nemzeti tanácsokat. Ezzel az intézkedéssel a nemzetiségek gyakorlatilag politikai képviselet nélkül maradtak.⁵⁰

⁴⁸ Ez december 6-tól már érvénybe lépett. Ellenőr 1918. december 6.

⁴⁹ Csík, Udvarhely és Háromszék kivételével mindenhol új kormányzati képviselőket (az addigi főispáni funkcióhoz hasonló prefektusokat) neveztek ki. Galea 1996: 156–157.

⁵⁰ László 2015: 198.

Ugyanaznap Vasile Suciú alispán/alprefektus összehívta a vármegyei ispáni hivatal személyzetét, és megpróbálta eskütételre bírni őket, de azok elutasították. Az alárendelték eskütétel-elutasítását követően, másnap, 27-én lemondott a vármegyei, már felesküdött tisztikar. Tettüket azzal indokolták, hogy Vescan esküjükkor azt ígérte, hogy a fennálló törvények alapján fog a továbbiakban is működni a vármegyei közigazgatás.

A kinevezett városi és megyei politikai vezetők viszonylag stabil pozíciókban maradtak a romániai kormányváltások időszakában (1919–1922 között öt kormányváltás történt Romániában). A prefektusi szinten a Kormányzótanács által kinevezett Ioan Vescan hivatalában maradt egészen a Kormányzótanács megszűnéséig. Lemondása után részt vett a választásokon, majd a szenátori helyéről lemondva ügyvédi praxisát gyakorolta, miközben folyamatosan aktívan részt vett a megyei törvényhatóság munkájában.

1920. április 15-én Adrian Popescu kisjenői ügyvédet nevezte ki a Román Belügyminisztérium prefektussá, aki ezt a funkciót egészen a román Nemzeti Liberális Párt kormányra lépéséig (1922. február) betöltötte. A két kinevezett prefektus közötti „folytonosságot” Victor Suciú alprefektus jelentette, akit 1919. január 18-án neveztek ki, és aki szintén a liberális kormányzat kezdetekor távozott.

A román városvezetők között több csere történt: 1919. január 25-én Valer Ghibut neveztek ki a prefektus polgármesterének, mivel az addigi tanácsstagok (és városi tisztviselők) Marthy Ferenc polgármester elutazása miatt nem voltak hajlandóak letenni a hűségesküt az új impériumra. A helyzetet bonyolította, hogy a prefektus nem távolította el a magyar polgármestert (Marthy Ferencet) a hivatalából, mivel a megyevezető nem fogadta el Marthy lemondását. Így 1920. február 10-ig Marosvásárhelynek két polgármestere volt, a magyar polgármester valószínűleg fizetés nélkül dolgozott. Február 10-én a Kormányzótanács utasítására a prefektus elfogadta Marthy lemondását, és helyére Cornel Albu aradi ügyvédet neveztek ki.⁵¹ Marthyval együtt a román kollégája, Valer Ghibu is lemondott.

Albu 1920. szeptember 11-ig maradt polgármester. Tisztségéről a városi tisztifőügyési kinevezése miatt mondott le, valamint újonnan nyitott ügyvédi irodájában folytatta korábbi szakmáját. Az eredetileg csíkszentdomokosi születésű Marthy Ferenc pedig előbb Magyarországra távozott, majd 1921-ben az Amerikai Egyesült Államokba települt. Itt érdekes karriert futott be, előbb a viszonylag jó hírű hazletowni Verhovay Segély Egylet lapszerkesztője, majd titkára volt.⁵² Az egylet Pittsburgba való költözését és vagyoni gyarapodását igazgatta, neve azonban az egyleti sikkasztásokkal is összemosódott a későbbiekben.

Az új polgármester Ioan Harsia szászrégeni ügyvéd, akit a marosvásárhelyi sajtó és közvélemény régi ismerősként említett, ugyanis a monarchia idején a vármegyei

⁵¹ Fodor 2016: 170.

⁵² Amerikai Magyar Népszava, 1929. november 18. 2.

hivatalnál volt alkalmazott, majd az impériumváltást követően marosvásárhelyi táblabíróvá lett kinevezve, miután rövid szenátori mandátuma is volt.⁵³ Harsia egész 1922 decemberéig⁵⁴ volt a város polgármestere, helyén a liberálisok jelöltje, Emil Dandea követte. A megye és város élére a kinevezések logikája (legyen az a Kormányzótanács részéről vagy a bukaresti belügyminisztériumtól) azt a tendenciát mutatja, hogy lehetőleg a magyar nyelv ismeretével rendelkező, valamint erdélyi származású jelöltre legyen szó. A köztisztviselői funkciók betöltése is az előbbihez hasonlóan, kinevezések által történt. Mivel Romániában 1926-ig nem tartottak helyhatósági választásokat, így Marosvásárhely esetében (a többi erdélyi városhoz hasonlóan) nem beszélhetünk önkormányzatiságról, habár erre vonatkozóan 1921-től egyre markánsabban fogalmazta meg igényét a városi magyar közösség. Az impériumváltást követő időszakban a városi tanács, valamint a városházán működő tisztviselői kar formálisan a helyén maradt, különböző kiegészítésekkel. Összetételét csak részlegesen ismerjük, ugyanis nincsenek jegyzőkönyvek a gyűlésekről, de valószínűleg az önként helyükön maradt magyar városi tanácsosok alkották, kiegészülve a később kinevezett román és magyar tagokkal.⁵⁵

A város megszállásával párhuzamosan megkezdődött a román kultúrtér kiépítése, ami elsősorban a múlt impériumot ábrázoló alkotások megrongálásában és eltüntetésében nyilvánult meg. Ennek első jelei 1919 márciusában jelentkeztek, amikor ismeretlen tettesek ledöntötték és megrongálták a főtéren Kossuth Lajos és Bem József bronzszobrait, valamint eltüntették II. Rákóczi Ferenc szoboralakját. A prefektus sürgős kivizsgálást ígért, és igyekezett megőrizni a lakosság nyugalma, de sem a tettesek felderítésében, sem a szobrok visszaállításában nem történt előrelépés. Hasonló esetek egy időben Székelyföld más településein is előfordultak.⁵⁶ A magyar szimbólumok megvédése érdekében a városi tanács 1921-ben elhatározta, hogy a Városháza művészi értékű üvegfestményeit a Kultúrpalota őrzetébe helyezik, miután megkísérelték ezek megrongálását. A hasonló esetekre való tekintettel a város rendőrfőkapitánya sajtóhirdetményben közölte a város magyar polgáraival, hogy saját érdekükben távolítsák el azon táblákat, melyeken magyar címer vagy korona található, „*ellenkező esetben a bekövetkező károkért [a román hatóságok, FJ] nem vállalnak felelősséget és az esetleges tettesek sem vonhatóak felelősségre*”.⁵⁷ 1920-ra megjelentek az utcanevek román nyelvű fordításai, amelyek azt a logikát követték, hogy a magyar személyiségekről elnevezett

⁵³ Székely Napló, 1920. február 24.

⁵⁴ A prefektussal való levelezésből kiderült, hogy félreállítása már októberben megkezdődött, amit ő törvénytelennek tartott. MmNL Prefectura Jud. Mureş, 7/1922, 16. f.

⁵⁵ Fodor 2016: 171.

⁵⁶ Például Nyárádszeredán Bocskay szobrát, Sepsiszentgyörgyön Gábor Áron szobrát, Székelyudvarhelyen a Vasszékely-szobrot döntötték le, csonkították meg. Mikes:1931: 108–109.

⁵⁷ Székely Napló, 1919. július 5.

utcákat román történelmi személyiségek neveivel helyettesítették (pl. Árpád Decebal lett, Jókai Eminescu stb.), illetve azokat, amelyek egy adott helyszínt vagy évszakit jelöltek, többnyire a román megfelelőjükre fordították le (pl. a Gyár Fabricilor lett, a Hajnal Zorilor stb.).⁵⁸ A kizárólagos román utcanévhasználatot ebben az időszakban nem kötelezték, de a sajtóreklámokban és közleményekben az utcák, helységek mindkét nyelven történő megnevezése szerepelt. A román hatóság igyekezett meghonosítani a román nyelvhasználatot hivatali szinten, 1922 végéig ez csupán részlegesen sikerült. A magyar részről érkező tiltakozásra a megyei és városi román vezetőség katonai parancsként határozta meg a sérelmezett intézkedéseket, amelyek ellen nem lehetett fellebbezni.⁵⁹ Ezzel párhuzamosan egyre több hirdetés jelent meg a városban magánvállalkozásoknál vagy román ügyvédi irodáknál, amelyek fordításokat, román nyelvű beadványok szerkesztését vállalták. Ugyanakkor a hivatali kinevezésből adódóan 1920 májusától románul vezették a város anyakönyveit.⁶⁰ A hivatalok pecsétjeinek a kicserélése hosszabb folyamat volt, 1919 decemberében a prefektus azt az utasítást kapta, hogy semmi esetre se engedje a hivatalos helyeken (hivatalok, ügyészségek, bíróság) a magyar pecsétet, bélyegzőket használni, mivel azok rövid időn belül ki lesznek cserélve.⁶¹ 1922-ben még mindig olyan esetekről számolt be a minisztérium, ahol magyar nyelvű pecsétet használtak (nem lévén más), illetve megígérték a román nyelvűek mielőbbi elküldését.⁶² Szintén ebben az időszakban jelent meg a városi tanácsban a nyelvi kérdés vitatémaként. A román törvénykezés azonban csak az állammal és a katonasággal való írásbeli érintkezés esetén kötelezte az államnyelv használatát, így a magyar és román tanácsosok többnyire magyar nyelven értekeztek egymással.⁶³

Politikai szempontból nem alakult ki 1922-ig egy stabil és egységes vezető román politikai réteg. Az impériumváltás az erdélyi román politikai elitet felkészületlenül érte. A város vezetői és tisztviselői kara olyan személyekből állt, akik elsősorban a kolozsvári, budapesti egyetemeken tanultak, a monarchiabeli jogrendszert ismerték, s bár anyanyelvük a román volt, a városi polgársággal legtöbb esetben magyar nyelven érintkeztek. A város román lakossága is magyar lapokat olvasott, ugyanis az első román nyelvű sajtótermék megjelenésére 1920 novemberéig kellett várniuk.⁶⁴ De a városi hírekről

⁵⁸ MmNL Primăria Municipiului Târgu-Mureș, Varia, 472, 1–3. f.

⁵⁹ Például a városháza feliratának román nyelvűre való kicserélésekor. Székely Napló, 1920. január 22.

⁶⁰ Ekkor a prefektus román anyakönyvvezetőt nevezett ki. Székely Napló, 1920. április 22.

⁶¹ MmNL Prefectura Jud. Mureș 14/1920, 7. f.

⁶² MmNL Prefectura Jud. Mureș, 6/1922, 7. 46. f.

⁶³ Székely Napló, 1920. november 28.

⁶⁴ Előtte megjelent a korábbi Maros-Torda vármegyei hivatalos közlöny román fordítása, valamint egyéb kisebb iskolai lapok, de az első román nyelvű, elsősorban társadalmi-kulturális hetilap az Ogorul volt, amelyet helyi román értelmiségiek, középiskolai tanárok szerkesztettek, de munkájukat a kolozsvári román irodalmi és kulturális elit is segítette. Elsősorban kisebb karcolatok, versek jelentek meg az 1922-ben megszűnő lapban. Borda 2010: 18, 41.

valószínűleg továbbra is a helyi magyar lapokból informálódtak, illetve 1922-ig ezek látták el részben a hivatalos közlési feladatokat is annak ellenére, hogy 1920 áprilisától a városi nyomdát román betűanyaggal egészítették ki.⁶⁵ Az 1921-ben erdélyi körútján járó Nicolae Iorga történész, politikus néhány órára Marosvásárhelyre látogatott, ahol a város főbb nevezetességeinek megtekintése után a román elithez szegezte kérdését: „miért nem adtok ki egy román nyelvű lapot?” Elsősorban a híradás funkcióját betöltő, a román politikai életről közlő lapra gondolt, amely először 1922-ben jelent meg Marosvásárhelyen, ez az akkor kormányzó román Nemzeti Liberális Párt által kiadott és finanszírozott Mureșul című lap volt. A román betűanyag azonban nem csupán az első román lap megjelenésének a feltételét készítette elő, hanem a városháza kapujára kitűzött hivatalos tájékoztatások kizárólagos román megjelenését is biztosította, ami ellen rendszeresen panaszt emeltek a magyar tanácsosok. Molter Károly visszaemlékezésében ez sok esetben hátrányosan érintette a megye és város lakosságát: „*Mert hányat ismerek, aki a földjének jórésztét azért veszttette el, mivel nem tudta, milyen rendelet van kifüggesztve a városháza kapuján.*”⁶⁶

A kinevezett román vezetők számos kérdésben hajlandóak voltak együttműködni a városi magyarsággal, elsősorban a kormányutasítások sokszor kegyetlen végrehajtói voltak. A helyben maradó magyar politikai képviselő (amennyiben beszélhetünk ilyenről az átmenet időszakában) a katonai ostromállapot enyhüléséig (1920 szeptemberétől) kizárólag a helyi tünetmentesítéssel foglalkozott (közélelmezés, segélyezés, az oktatás folytonosságának biztosítása stb.), de gyanítható, hogy tartották a kapcsolatot a budapesti kormányzattal is, ahonnan támogatások érkeztek tisztviselőknél, valamint a felekezeti iskoláknak.⁶⁷ Teljesen új lendületet adott a városi politikai életnek Bernády György Budapestről való hazaérkezése, aki egyből bekapcsolódott a helyi viszonyok tisztázásába, irányításába.

1918-ban Bernády György az őszirózsás forradalom kitörésekor Budapesten tartózkodott, továbbá mintegy nyolc hónapig a fővárosban maradt, családjától és várandós feleségétől elszakítva. A Tisza-gyilkosság híre a Pannónia szálló éttermében érte. Az őszirózsás forradalmat követő időszakban menekült, bujkált, gyakorlatilag túlélte.⁶⁸ Ő a Károlyi-forradalmat és a Népköztársaság időszakát sokkal ellenszenvesebbnek ítélte, mint a Tanácsköztársaságot. Amint leírta, neki nem a szélsőséges proletárdiktatúra

⁶⁵ Borda 2010: 20–21.

⁶⁶ Molter: 1937. 47.

⁶⁷ A támogatás eljuttatását, valamint a levelezéseket titokban bonyolították a vasúton keresztül a mozdonyvezetők segítségével a Kolozsvár–Budapest útvonalon. Kolozsvár számított elosztóközpontnak, amit ebben az időszakban Apáthy István, letartóztatása után pedig Grandpierre Emil vezetett. Erről bővebben: Bárdi 2013: 80. A városban emiatt is sürgették a polgári vasútforgalom mielőbbi helyreállítását, valamint a Kolozsvár–Marosvásárhely vasútvonal átállást megkönnyebbitő összeköttetését. Székely Napló, 1921. február 19.

⁶⁸ Nagy 2007: 44.

tetszett, hanem az a tény, hogy a korábbi, számára kaotikus állapotokat követően végre rendet teremtettek.⁶⁹ A régi rend híveihez hasonlóan ő is idegennek érezte magát abban a világban. Az 1920-ban megírt visszaemlékezése aránytalanul elfogult volt (a korabeli jobboldali diskurzushoz hasonlóan) a Nemzeti Tanács tevékenységével kapcsolatban. Az ország széthullásának az okát a kortársai többségéhez hasonlóan Károlyiék Tisza elleni aknamunkájában (kismértékben pedig a Kossuth- és alkotmánypárti ellenzékben) látta. Tisza bukását követően a figyelmeztetésen kívül valós megoldással, alternatívával ő sem rendelkezett. Több hónapra keresztül tartó bujkálást és próbálkozást követően 1919. június 23-án indult vissza Marosvásárhelyre.

Hazatérésének másik lényeges következménye a városi (és erdélyi) magyarság ki-mozdítása volt a politikai passzivitásból. Magyarországi információkkal rendelkezett, melyekhez Bethlen Istvántól és körétől jutott hozzá. Bethlen Istvánnal a kapcsolatot Mikes Árminon keresztül tartotta. Ez a kapcsolat azért volt lényeges, mivel első kézből jutott bizalmas információkhoz a békeszerződéssel és ezáltal a határkérdéssel kapcsolatosan. 1919 szeptemberében a Kormányzótanáccsal való kapcsolatba lépése után Bernádyt felkereste Maurer Béla, a kolozsvári Új *Világ* szerkesztőségének igazgatója. Maurer táviratában egy értekezletre hívta Bernádyt a romániai politikában való részvételről. Maurert és csoportosulását az erdélyi magyar közvélemény renegátnak tekintette, mivel a közhangulat és az általános passzivitás ellenére politizált. Bernády távolmaradását elsősorban azzal indokolta, hogy tulajdonképpen nem ismeri sem célját, sem eszközeit a nagyszabeni társaságnak. Ugyanakkor a szervezkedést, a tanácskozást, a párbeszédet szükségesnek találta.⁷⁰ Az üzleti útjaiból származó politikai kapcsolatai révén betekintést nyerhetett a bukaresti politizálás játékszabályaiba. Kapcsolatai révén pedig megtudta, hogy ismét választások közelednek, így felvállalta a politikai aktivizmus beindítását, annak a megszervezését. Három röpiratot adott ki, kettőt 1920 májusában (Emlékirat és Nyílt levél), valamint egyet ugyanazon év júliusában (Előterjesztés a magyar tisztviselők és ügyvédek esküvétele tárgyában). Ezek szövegét Alexandru Averescu miniszterelnöknek személyesen átnyújtotta, bennük az erdélyi magyarság főbb jogi sérelmeit sorolta fel.

Bernády röpiratainak és beszédének gondolatiságát a Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István által csupán 1921 elején kiadott *Kiáltó Szó* című írás is tükrözte, amely ekkorra vált igazán időszerűvé. Annak ellenére, hogy Bernády röpirata sok szempontból hasonlít a *Kiáltó Szóra*, mégis utóbbi vált a politikai cselekvés első széles körökben ismertté vált programjává, s mint ilyen az irodalmi és politikai transzilvanizmus egyik fő forrásává. Ebből következik, hogy 1921 végére tehető az az időszak, amikor a katonai ostromállapot annyira fellazult (a cenzúra és a gyülekezési tilalom szünetelésével), hogy

⁶⁹ Nagy 2007: 43–44.

⁷⁰ Maurerekhez fűződő kapcsolatáról lásd: Fodor 2019: 33–48.

a sajtó által is bátrabban felvállalhatták a magyarok a városi szinten való politizálást, melynek érdemi eredménye előbb a romániai magyar pártszervezetek megalakulásával kezdődött. Illetve ezt követően a megalapozás időszakához tartozott az első olyan országgyűlési választásokon való részvétel, amely a békeszerződés ratifikálása után volt megszervezve (1922), majd az első relatív sikerek, amelyek az önkormányzati választásokon nyilvánultak meg 1926-ban.

Részleges következtetésként megállapítható, hogy a vizsgált időszak városvezetésében a történelmi hatások mintegy leképezésekként hasonló típusú változások történtek. Marosvásárhely valószínűleg erőn felüli gazdasági, infrastrukturális fellendülésében az első világháború eseményei jelentettek megtorpanást. Az ekkor megszilárdult politikai vezetés a háborús és az azt követő igencsak zavaros időszakban igyekezett helytállni, míg egy részük feladta a politizálást, vagy éppen pályát váltott/vagy repatriált. A Bernády Györgyöt követő politikai vezetőknek nem sikerült kellőképpen meggyökeresni, így inkább szemléltői, mintsem alakítói voltak az impériumváltás eseményeinek. Külön vizsgálva az őszirózsás forradalommal létrejövő helyi Nemzeti Tanács szerepét, kijelenthető, hogy a belső konfliktusokból adódó feszültségek miatti szervezetlensége miatt inkább egy kiegészítő szervezetként jelent meg a még helyel-közzel működő városi tanács mellett, mintsem „helyálló” vezető politikai orgánumként, ahogyan azt a kommunista történetírás kötelező módon tálalni próbálta. Tény, hogy a román hatóságok egyoldalúan szerelték le a Nemzeti Tanács koordinálta polgárőrséget, de a segélyezési feladat is egyre jobban átruházódott a városi és megyei tanács szerveire. A Nemzeti Tanácsnak nem volt egy olyan markáns regionális koncepciója, amely a román megszállást követően (vagy előtte) a városi és megyei magyarság számára alternatívát jelentett volna, mint amilyenek az Apáthy István vagy Bethlen István által koordinált csoportok vagy az udvarhelyi Paál Árpád Székely Köztársaságra vonatkozó tervezetei voltak. Továbbá nem volt kiemelkedően markáns vezéregyénisége, aki politikailag tapasztalt lett volna, így nem voltak komoly politikai tényezők az impériumváltáskor. A román hatalomátvétel (mely viszonylag atrocitásmentesen történt) következménye volt, hogy folyamatosan keresztülítte nemzetépítő terveit, amelyeket létszámhátrányuk és politikai súlyuk miatt a magyar politikai csoportok nem tudtak megakadályozni. Minthogy azt sem, hogy bár a lakosság számarányát tekintve a magyarok felülreprezentáltak voltak, de a választási bizottságok román nemzetiségűekből tevődtek össze (és a választói jegyzéket sem egészítették ki a magyar szavazókkal), így a választások manipulálásával a magyarság az átmenet időszakának politikai életében mindig alulreprezentált és számbeli kisebbségben volt, gyakran eszközök nélkül maradt az érdekeik kiharcolására. Ezt tetőzte a békeszerződés aláírásának és ratifikálásának bizonytalan időszaka, amely lényegében a politikai passzivitásról szólt, s amelyből mindössze a rákövetkező években sikerült kijutnia a város politikai elitjének.

FORRÁSOK

Maros Megyei Múzeum Levéltára

Bernády gyűjtemény (D. X.)

Román Állami Levéltár Maros Megyei Igazgatósága – Arhivele Naționale ale României,

Direcția Județeană Mureș (MmNL)

Personal Antalffy Endre

Personal Bernády György

Personal Turnowsky Sándor

Prefectura Jud. Mureș

Primăria Municipiului Târgu–Mureș, Varia

Primăria Tg. Mureș Consiliul municipiului Tg. Mureș

Amerikai Magyar Népszava, 1929-

Belügyi Közöny, 1917.

Budapesti Hírlap, 1913.

Ellenőr, 1918.

Ellenzék, 1925.

Székely Ellenzék, 1916.

Székely Napló, 1912–1924.

Tükör, 1918.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Aurel Galea 1996: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor Românești din Ungaria. Editura Tipomur. Târgu–Mureș.*

Bárdi Nándor 2013: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről.* Csíkszereda.

Dorin Borda 2010: *Presa românească mureșeană (1910–1940).* Târgu–Mureș.

Fodor János 2016: Impériumváltás Marosvásárhelyen, 1918–1922. *Múltunk* (61) 2. 148–186.

Fodor János 2017: *Bernády György. Politikai életrajz.* Marosvásárhely–Kolozsvár.

Fodor János 2017a: Az 1916-os menekültválság Marosvásárhelyen. In: Ruzs-Fogarasi, Enikő (szerk.): *Migráció. Integráció?* Kolozsvár, 49–62.

Fodor János 2019: Erdélyi magyar útkeresés és politikai önszerveződési formák az impériumváltás időszakában. *Kisebbségi szemle* (4) 2. 33–48.

György V. Imola 2018: *Bernády György és kultusza Marosvásárhelyen.* Kolozsvár.

László Márton 2015: Maros–Torda/Maros megye közigazgatása 1919–1938 között. *Aeropolisz* (14) 195–223.

- Mikes Imre 1931: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. I. kötet, Brassó.
- Molter Károly 1937: Erdély történelmi hangulata 1916-tól trianonig. In: Kacsó Sándor (szerk.): *Erdélyi magyar évkönyv, 1937. A kisebbségi magyar polgár kézikönyve*. Brassó. 37–48.
- Nagy Miklós Kund (szerk.) 2007: *Bernády György emlékiratok*. Marosvásárhely.
- Pál Judit 2008: Erdélyi főispánok a századfordulón (1900–1901). In: Sipos Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár. 211–223.
- Pál Judit 2011: Polgárok vagy politikusok? Az erdélyi városok országgyűlési képviselete a kiegyezés után. In H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. Budapest. 346–360.
- Pál-Antal Sándor 2003: *A székelyföld és városai*. Marosvásárhely.
- Romsics Ignác 2020: Magyar elképzelések Székelyföld jövőjéről 1918–1919-ben. *Székelyföld* (24) 6. 12–30.
- Sebess Dénes 1904: Észrevételek a választói jog szabályozásához tekintettel az erdélyi részekre. Marosvásárhely.
- Sebestyén Mihály 2010: *Időtár II. Marosvásárhely történelmi kronológiája 1848-tól 1918-ig*. Marosvásárhely.
- Traian Bosoancă – Ilarie Gh. Opriș 2004: *Alegerile parlamentare din Județul Mureș 1919–1939*. Marosvásárhely.
- Varga E. Árpád, 2002.: *Erdély etnikai és félekezeti statisztikája*. A Pro-Print Kiadónál megjelent kötetek javított és bővített internetes adatbázisa. <https://varga.adatbank.ro/?pg=3&action=etnik&cid=567> (Utolsó letöltés: 2024. 09. 26.)